

De andres krig

PÅ UDEBANE: Tanzania har for nylig fejret 50-året for sin uafhængighed. Friheden blev vundet med fredelige midler – men forhistorien var blodig. En lille gruppe sønderjyder kom til at spille en afgørende rolle i den krig, der skabte Tanganyika, det senere Tanzania.

LÆNGE HAVDE Nis Kock ingen anelse om, hvor han var på vej hen. Hans fartøj var stævnet ud fra flådestationen i Kiel om eftermiddagen 18. februar 1915 uden noget officielt mål. Men han og resten af besætningen fornemmede, at de var med i noget stort. De var alle danskstalede værnepligtige og frivillige, særligt udvalgte til denne mission for den kejserlige tyske marine.

Om natten blev de beordret til at skifte den tyske uniform ud med dansk sømandstøj. Skibet fik påmalet navnet Kronborg – navnet på et eksisterende dansk handelsfartøj – og Dannebrog blev hejst. Men først langt senere – oppe omkring Skotland – fik de klar besked: De skulle bryde den engelske flådeblokade og sejle ammunition til Tysklands koloni i Østafrika, det senere Tanzania.

Nis Kock var fyrbøder. Han kunne se frem til at skulle skovle kul hele vejen syd om Kap Det Gode Håb.

Men hvordan var det for besætningen at skulle kæmpe i en krig, der ikke var deres egen? Spørgsmålet trænger sig som altid på, når man beskæftiger sig med de dansksindede sønderjyder under første verdenskrig. Som alle andre tyske statsborgere måtte de trække i tysk uniform og kæmpe for kejseren og das Vaterland. Situationen blev ikke mindre absurd af, at Nis Kock og hans kammerater skulle risikere livet i en helt anden verdensdel uendelig langt hjemmefra. En del af dem kom aldrig hjem. De delte skæbne med de mange tusind afrikanere, der kæmpede og døde for en sag, der ikke var deres egen.

Men Kronborg og dens besætning kom til at spille en særlig rolle i kampen om Tysk Østafrika.

ning kom til at spille en særlig rolle i kampen om Tysk Østafrika.

DET VAR IKKE KUN Den Engelske Kanal, der var blokeret af den engelske flåde. Da Kronborg nærmede sig Østafrika, steg nervositeten om bord – med god grund. På vej mod havnebyen Tanga i det nordlige Tysk Østafrika blev de opdaget af et engelsk krigsskib. Det var alvor, og englænderne optog forfølgelsen. Efter en længere jagt ramte de Kronborg i en bugt syd for Tanga. Nis Kock og hans kammerater måtte i bådene, og det skulle gå stærkt. Men for at forhindre, at englænderne fik fingre i krigsbytte, sænkede besætningen skibet, inden den flygtede i land – de fleste medlemmer uskadede.

Senere, da briterne var væk, vendte besætningen tilbage og bjergede ammunitionen. Den var der god brug for i Tysk Østafrika.

Situationen var allerede desperat i den tyske koloni. Krigen havde kun været i omkring et år, men tyskerne havde været aldeles uforberedte. De havde de bedste lokale tropper, men de var dårligt forsynede. Og de var helt omringet af fjender. Nordpå var de britiske kolonier Kenya og Uganda, mod vest det belgisk styrede Congo og sydpå de ligeledes britisk kontrollerede kolonier Nyasaland – i dag Malawi – og Nord-Rhodesia – i dag Zambia – og fra 1916, da Portugal blev en del af første verdenskrig – Mozambique. Dertil kom en total britisk flådeblokade, der forhindrede tyskerne i at få forsyninger udefra. Den tyske koloni var umulig at forsvare.

TIL GENGÆLD VAR tyskerne ledet af general Paul Emil von Lettow-Vorbeck. Han var preussisk adelsmand og en hård negl. I 1905 havde han vist sit værd under tyskernes folkemord på den oprindelige befolkning i Tysk Sydvestafrika – det senere Namibia, og han blev en af de største tyske helte under første verdenskrig.

Militært var Tysk Østafrika betydningsløs. Men ved at holde krigen kørende – først gennem regulære slag og efterhånden som den allierede overmagt blev udtalt som guerillakrig – formåede Lettow-Vorbeck at holde britiske tropper beskæftigede, som derfor ikke kunne sættes ind i andre brændpunkter. I den forbindelse var forsyningerne fra Kronborg uvurderlige. Lettow-Vorbeck kaldte det efterfølgende for briternes største fejl, at de ikke formåede at holde blokadene.

Med nye forsyninger udviklede krigen sig til musens leg med katten.

FAKTA ■■■

BÆRERNE KRIK

■ Krigen i Østafrika er efterfølgende blevet kaldt »Bærernes krig«. Militærets heste og æsler døde af tsetse-fluernes stik og af tørst i bushen. Løsningen blev bærerkorps – bærerne var kolonihærens hænder og fødder. Ud over ammunition til tropperne skulle de bære deres egne og andre bæres forsyninger.

■ Absurditeten i projektet fremgår af en klassisk bærersang: »We are the porters who carry the food, of the porters who carry the food, of the porters who carry the food...« – »Vi er bærerne, der bærer maden for bærerne, der bærer maden for bærerne, der bærer maden...«.

■ Bærernes vilkår var ulidelige, og dødeligheden var tårnhøj. Briterne regnede med et »spild« på 15 procent om måneden.

■ I bogen »Kariakor, the Carrier Corps« anslår historikeren Geoffrey Hodges, at omkring 20 procent af bærerne ved fronten mistede livet – i alt omkring 100.000.

■ De fleste bærere blev tvangsudskrevet. I mange stammer blev bærerarbejde opfattet som et kvindehverv, og det var en stor udfordring for kolonimyndighederne allerede inden krigsudbruddet. De havde brug for arbejdskraft til offentlige anlægsarbejder og til de hvide farne. Løsningen blev en kombination af skatter, der pressede de indfødte til at skaffe sig en lønindkomst, og decideret tvang. Under første verdenskrig blev systemet optimeret, og i bedste »del og hersk«-tradition blev høvdinger pålagt kvoter for antallet af bærere, de skulle rekruttere.

■ I dag er der spor efter bærerne i stedsnavnet Kariakoo i de større byer. Kariakoo er en typisk swahilisering af det engelske »Carrier Corps«, der var betegnelse for de depoter, hvorfra bærernes kolonner udgik. Der er et Kariakor Market i både Nairobi og Mombasa i Kenya og et stort handelskvarter ved navn Kariakoo i Dar es Salaam, Tanzania.

Lettow-Vorbeck ville for enhver pris undgå åbne slag, og presset af briterne rykkede han konstant fronten længere sydpå.

DET MÅ HAVE VÆRET overvældende for de uforberedte danskere at ankomme til Tanga-kysten. Varmen og fugten langs Det Indiske Ocean er ubeskrivelig. Der var malaria og tyfus, og swahili-landsbyen, som besætningen boede i under bjergningen af Kronborgs last, må have virket uendelig fremmedartet – for slet ikke at tale om lokalbefolkningen.

Men som så mange danskere før og siden faldt Nis Kock pladask for kontinentet og dets beboere: »Der er en ejendommelig dragende Magt i dette mærkelige Land. Mange Sønderjyder, der har gennemlevet endnu mere end jeg, nærrede det samme Ønske, og nogle vendte ogsaa tilbage«, skrev han. Med tiden fik han sine tjenere tæt ind på livet, og trods sprogsprogskeligheder udviklede de et nært forhold. Da krigen lakkede mod enden, lovede han at vende tilbage.

Men Nis Kock vendte aldrig tilbage. Efter bjergningen af ammunitionen rejste Kronborgs besætning sydpå til koloniens hovedstad, Dar es Salaam, for at afmønstre. Men de blev straks indrulleret i feltkompagnierne, Schutztruppe. De blev landkrabber.

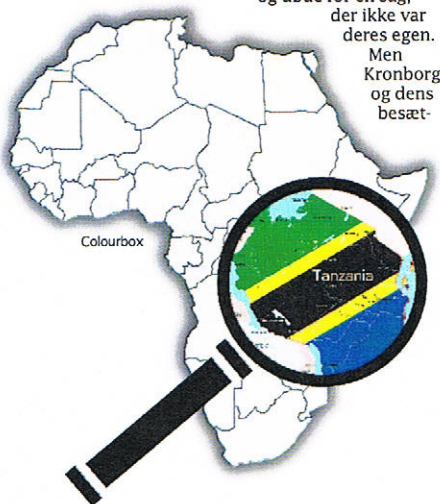
NIS KOCK KOM IKKE TIL at gøre tjeneste som soldat særligt længe. Som udlært maskingarbejder blev han headhunter til at omarbejde ammunition til de gammeldags våbentyper, som de tyske styrker brugte. Erobrede engelske granater skulle drejes om til tyske formater, og landminer skulle konstrueres af det tiloversblevne.

Og hans arbejde blev værdsat. Mens kammeraterne blev sendt sydpå til grænsen til den portugisiske koloni Mozambique, blev han kaldt til våbendepotterne i provinsbyen Morogoro for at arbejde tættere på fronten og de tyske forsyningslinjer. Nu var han på egen hånd.

Men Nis Kocks fik heller ikke lang tid i Morogoro. Flyangreb blev intensiveret, og fronterne rykkede hastigt sydpå. Situationen for tyskerne var uholdbar. Som en af de få hvide i byen fik han en vigtig rolle med at organisere rømningen. Våbendepotterne skulle tømmes eller sprænges i luften, så de ikke faldt i englændernes hænder. Der skulle findes 450 bærere til at bære resten af ammunition gennem bjergene og bushen sydpå, og der skulle provianteres.

ENHVER, DER HAR bevæget sig gennem den uvejssomme Uluguru-bjergkæde bag Morogoro, ved hvilken enorm bedrift det har været at få så mange mænd og så megen ammunition den vej. Og situationen blev ikke bedre af, at de kom til helt menneketomme områder. Beboerne flygtede – enten af frygt for at blive tvunget til at blive bærere eller på grund af slagene, der rykkede stadig nærmere. Eller måske var det plyndringerne. Ekspeditionen måtte selv skaffe sig mad, og den tog, hvad den fandt, efterhånden som den kom frem.

Nis Kock blev en ivrig jæger. Det var nærmest umenneskelige vilkår. Og det var da også billedet af den enorme ekspedition, som Nis Kock huskede klartest efterfølgende: »Jeg havde det for mine Øjne, naar jeg vendte mig om for at se tilbage

FAKTA ■■■

ØSTAFRIKA EFTER KRIGEN

■ Efter første verdenskrig delte sejrsmagterne de tyske kolonier imellem sig. Briterne tog den største del af Tysk Østafrika, som de døbte Tanganyika, hoveddelen af dagens Tanzania. Den anden, mindre del, det delvist selvstændige Zanzibar, indgik først unionsfællesskab med Tanganyika i 1964. Belgierne fik Rwanda og Burundi. Portugiserne fik et stykke land omkring Rovuma-floden, der kom til at udgøre grænsen mellem Tanzania og Mozambique. Afrikanerne blev som sædvanlig ikke spurgt. Grænserne består stort uændrede i dag.

DEN LANGE VEJ HJEM

NIS KOCK blev sammen med de øvrige tyske krigsfanger ført ud til kysten, hvorfra de blev sejlet til en fangelejr i Dar es Salaam. De var under streng bevogtning. Men der var lyspunkter ved krigsfangenskabet: Han fik behandlet sin malaria og blev genforenet med flere af kammeraterne fra Kronborg. Og han overlevede.

Omkring årsskiftet blev fangerne overført til en krigsfangelejr i Egypten. Først var der udsigt til, at de skulle være der længe, men i efteråret til første verdenskrig havde Danmark sikret sig en folkeafstemning om fremtiden for det tyskkontrollerede Sønderjylland. Briterne beordrede Nis Kock og alle andre sønderjyder i britisk krigsfangenskab rundt om i verden hjem til afstemningen.

Egentligt var det lidt snyd, at Nis Kock og hans kammerater fik denne rabat på krigsfangenskab. Trods deres danske sindelag havde de kæmpet præcist som alle andre tyske statsborgere under første verdenskrig. For sådan var det at sejle og kæmpe under fremmed flag. Man gjorde sin pligt.

Mytteri og desertering var ikke en mulighed: »Jeg ved, at den tanke aldrig har strejft min bevidsthed... Vi havde faaet en opgave, og vi gennemførte den«, skrev Nis Kock.

OTTE AF KRONBORGS 28 besætningsmedlemmer døde som følge af krigen. De overlevende fik en heltemodtagelse, da de ankom til København 19. september 1919 med det danske krigsskib Valkyrien.

FAKTA ■■■

NIS KOCK

- Født 1892 i Kegnæs på Als. Død 1965 i Sønderborg.
- Uddannet maskinarbejder.
- Sejlede med skibet Kronborg på mission til Tysk Østafrika for den tyske marine 18. februar 1915.
- Kort inden afrejsen fik han bevilget en kort orlov for at se sit nyfødte barn. Der skulle gå mere end fire år, inden han fik barnet at se igen.
- Efter hjemkomsten udkom der to bøger baseret på Nis Kocks erindringer: »Sønderjyder forsvare Østafrika 1914-18« af Christian P. Christensen i 1937, og »Sønderjyder vender hjem fra Østafrika« af Nis Kock i 1938.

han – ene hvide mand – sat i spidsen for rækken af bærere i den efterhånden uendelige flugt sydpå.

Briterne var så tæt på, at Kocks karavane måtte gå om natten. Panikken bredte sig blandt afrikanerne. Det var ikke deres krig, og alligevel måtte de bære de største byrder. De sang ikke under marcherne, som de ellers gjorde, når de arbejdede som bærere.

I begyndelsen af 1917 var de tyske tropper under et enormt pres. Konstant syg af malaria stod Nis Kock med det ene ben i graven. Han fik svært ved at følge med karavanen, og flere gange blev han ladet tilbage med sine tjenere. Kun et tilfældigt møde med en læge, der havde kinin nok til at slå malariaen tilbage, udsatte døden.

Men den totale opløsning lurede fortsat. Det værste var uvidenheden – de vilde rygter, der florerede. For Nis Kock var historier om døde kammerater fra Kronborg de værste.

Men det blev ikke malariaen, der fik ram på Nis Kock. I krigens sidste fase var bærere blevet en mangelvare, så han fik igen en ny jobbeskrivelse: Han skulle omarbejde granater til landminer, der kunne stoppe fjendens fremmarch. Resten af våbnene skulle han destruere.

MEN EN DAG GIK DET galt. Under arbejdet eksploderede en mine op i ansigtet på ham, så han mistede

noget af synet på det ene øje. Men livet beholdt han, og efter otte ugers sygeleje fortsatte han sit arbejde for den tyske kejser.

Længe var det lykkedes tyskerne at undgå direkte træfninger, men englænderne var nu lige i hælene på dem – og de angreb. De tyske tropper gik i opløsning, og fronten udgjorde ikke længere en linje – den var overalt. Mod slutningen af 1917 samledes resterne af den tyske hær en sidste gang. Lettow-Vorbeck forberedte sit sidste udbrud, men Nis Kock, udmattet og dødeligt syg af malaria, blev beordret til at blive og overgive sig til briterne. Det skete 18. oktober 1917.

Nis Kock var nu britisk krigsfange. Samtidig indledte general Lettow-Vorbeck sin lange march sydpå. Først gik de tyske tropper langt ind i Mozambique for så at vende tilbage til Tysk Østafrika og til sidst ende i Abercorn i Nord-Rhodesia – i dag Zambia. Han overgav sig først, da han fik melding om våbenhvile i Europa. Det skete 26. november 1918.

Lettow-Vorbeck blev den sidste tyske kommandant, der nedlagde våbnene under første verdenskrig.

Tekst: Rasmus Hundsbaek Pedersen
ph.d.-kandidat på DIIS
med tak til Lokalhistorisk Forening for Kegnæs Sogn
og Leif Gr. Thomsen, Haderslev

over den lange Række af Bærere, der snoede sig gennem Dalbunden eller over Bjergkammen eller trak sig som et langt, sort Baand langs de smalle Stier paa Bjergsiden«, skrev ham om oplevelsen.

Efter ugers march gennem uvej-somt terræn nåede ekspeditionen frem til general Lettow-Vorbeck. Men englænderne var kommet tæt på, så generalen beordrede straks Nis Kock

og den udmattede ekspedition til at fortsætte. De skulle forsøge at sætte over den enorme Rufiji-flod længere sydpå.

SITUATIONEN FOR DE tyske tropper var nu desperat. Forsyningerne slap op, og regntiden nærmede sig. Mad og medicin var mangelvarer. Og Nis Kock led af tilbagevendende, ubehandlet malaria. Alligevel blev

UDSENDT.
Nis Kock
fotograferet
som landsoldat
i Dar es Salaam
omkring 1915.